

THE REPRESENTATIVES OF THE TRANSYLVANIAN SCHOOL AND THE CULTIVATION OF ROMANIAN LANGUAGE

Dumitru Draica, Assoc. Prof., PhD, University of Oradea

Abstract: In the second half of the eighteenth century and early nineteenth century, Transylvanian School representatives were among those who campaigned, in their writings, Romanian language unit by enriching vocabulary by writing using the Latin alphabet by setting standards literary convinced of the importance of culture and education. History and Romance languages were the main arguments that have been used S. Micu, Gh. Sincai, P. Maior and other scholars to support the rights of Romanians of Transylvania, publishing several works of historical and linguistic, but also of philosophical, religious, teaching ... they were interested in phonetics and grammar, spelling and lexicography, language history and dialectology, raise Romanian language in the European culture of others languages. Transylvanian scholars thought that the cultivation and unification of the Romanian language, to prove the Latin word and its grammatical structure was needed and the creation of companies and academies that meet these ideals.

Keywords: Romanian language, culture and education, literary standards, phonetic laws, unity and preserving the language, Latin origin , national spirituality.

Principalii reprezentanți ai lingvisticii românești au fost, între 1780 și 1828, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, care au inițiat o serie de dezbateri în ceea ce privește procesul de cultivare a limbii române și au militat pentru transformarea ei într-o limbă modernă, prin continua îmbogățirea a lexicului, prin scrierea cu litere latine și prin stabilirea unor norme literare de exprimare, convinși de importanța culturii și educației. S. Micu, Gh. Șincai, P. Maior și alți cărturari ardeleni, au căutat să argumenteze drepturile românilor cu ajutorul istoriei și al limbii acestora, rgumentarea drepturilor poporului român a fost făcută nu numai prin dovezi istorice, ci și prin dovezi lingvistice, susținându-se originea „pur” latină a limbii noastre.

În cronologia Școlii Ardelene putem deosebi două etape distincte:

- o primă etapă este cea de constituire a doctrinei lingvistice (1779 – 1806/1809), de ea se leagă numele lui S. Micu și Gh. Șincai, ideile lor lingvistice fiind pătrunse de spiritul etimologismului latinizant, mai ales în privința ortografiei;

- cea de-a doua etapă, este cea de după 1809, în care rolul esențial este al lui P. Maior, cel care avea să facă o serie de concesii fonetismului.

Samuil Micu (1745-1806)

Începând cu anul 1779, preocupările pentru ortografia limbii române au devenit tot mai numeroase și, până la mijlocul secolului al XIX-lea, au fost urmărite, în paralel, două direcții principale, și anume: pe de-o parte, introducerea alfabetului latin, pe de altă parte, îmbunătățirea

condițiilor de întrebuințare a alfabetului chirilic; în vreme ce interesul și preocuparea pentru scrierea cu litere latine creșteau, se intensificau, scrierea chirilică își pierdea mulți dintre adepți. În ceea ce privește introducerea unui sistem ortografic cu alfabet latin și crearea unor norme pentru acest alfabet, *Cartea de rogacioni...* a lui S. Micu, a fost urmată, la numai un an, de *Elementa linguae...*

S. Micu a fost primul învățat român care a publicat o carte cu litere latine: *Carte de rogacioni pentru evlavia homului chrestin*, la Viena, în 1779, lucrare fundamentală pentru istoria ortografiei românești (autorul întrebuințase alfabetul latin pentru a arăta originea (pur) latină a limbii române și prezentase un sistem ortografic bazat, integral, pe alfabetul latin, și recomandat pentru scrierea limbii române). Era prima manifestare explicită a unui sistem ortografic complet, bazat pe alfabetul latin și care avea rolul să ajute la „reproducerea” limbii române. Ultimele 3 foi ale cărții cuprind *Literele Romanilor cele vechi* și normele care trebuie să fie urmate în scrierea cu literele latine *a, c, d, e, g, h, i, li, o, si, sce, ti, u, j, q*, în scrierea diftongilor și a apostrofului, multe dintre regulile stabilite de S. Micu fiind exemplificate. Prin folosirea literelor latine în scrierea limbii române, Micu încerca să schimbe părerile învățaților austrieci, în primul rând, Sulzer și Engel, potrivit cărora limba română, pe care ei o considerau „slavo-română”, nu putea fi scrisă decât cu litere chirilice.

Aceasta este, în ordine cronologică, prima lucrare ortografică a Școlii Ardelene. La sfârșitul acestei cărți, S. Micu își expunea sistemul său ortografic etimologist, pe care l-a prezentat apoi și în *Elementa...*, din 1780, precum și în introducerea la *Acatist* (unde Samuil Micu a simplificat, într-o anumită măsură, normele ortografiei inițiale), tipărit la Sibiu, în 1801, care este, de fapt, o reeditare a *Cărții de rogacioni...* (1779).

Tot în prima perioadă, din cronologia Școlii Ardelene, putem nota cea dintâi gramatică tipărită a limbii noastre, redactată în latină, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, apărută la Viena, în anul 1780, și datorată lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai, care reprezintă adevăratul act de naștere în lingvistica și filologia românească, și care urmărea un scop propagandistic, de natură politică. Anul 1780 a fost considerat, datorită acestei scrieri, drept piatră de hotar între epoca veche și cea modernă a evoluției spiritualității noastre naționale. Cei doi s-au dovedit a fi adepții unui etimologism pur, lor revenindu-le și sarcina de a reconstitui forma „necoruptă” a cuvintelor limbii române, întrucât se considera că româna se formase în urma procesului de corupere a limbii latine culte; militând pentru înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin și pentru adoptarea unei ortografii etimologice, lucrarea celor doi reprezentanți ai Școlii Ardelene reprezenta, pentru lumea științifică europeană, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, o operă specială.

Istoricii limbii literare și ai lingvisticii românești au admis că *Gramatica* lui Micu și Șincai avea patru părți: I. *Ortografia*; II. *Etimologia*; III. *Sintaxa*; IV. *Formarea cuvintelor*, urmate de un *glosar român-latin* și de câteva *dialoguri*, scopul gramaticii era „mărirea nației” și cunoașterea originii limbii și a poporului român, de către lingviștii și istoricii străini.

Prefața lucrării reprezintă un adevărat manifest al Școlii Ardelene, sunt afirmate, aici, cu hotărâre, descendența limbii române din latină, înrudirea ei cu limbile romanice, necesitatea adoptării alfabetului latin. Scrisă de Șincai, lucrarea era o prezentare a tezelor exagerate ale Școlii Ardelene despre originea „pur” romană a poporului român și despre „coruperea” limbii române, prin pătrunderea de elemente nelatine. Pentru a sublinia originea latină a limbii noastre,

Micu a elaborat un sistem ortografic etimologist latinizant, încercând să arate proveniența directă, din latina clasică, a cuvintelor din română, el descoperind și principalele legi de evoluție fonetică ale limbii noastre:

- transformarea lui *a* accentuat, în poziție nazală, în *i*, în cuvintele latinești (*panis* – *pîne*, *campus* – *cîmp* ...); *e* accentuat, în poziție nazală, se transformă în *i* (*bene* – *bine*, *dentem* – *dinte*...); *o* neaccentuat se transformă în *u* (*formica* – *furnică*, *domenica* – *duminică*...); diftongarea lui *e* și *o*, accentuați, urmați în silaba următoare de *a* sau *e*, în *-oa* (*mortem* – *moarte*, *porta* – *poartă*...); transformarea dentalelor *t*, *d*, *s*, urmate de *iot*, în *ț*, *z*, *ș* (*tibi* – *ție*, *dies* – *zi*, *resina* – *rășină*...); grupurile *ct*, *cs*, *gn* devin *pt*, *ps*, *mn* (*lactem* – *lapte*, *coxa* – *coapsă*, *lignum* – *lemn*...); grupurile *cl* și *gl* se transformă în *k'* și *g'* (*clavem* – *cheie*, *glacies* – *gheață*...); *-l-* intervocalic devine *r* (*mola* – *moară*, *solem* – *soare*...);-

Aceste reguli au fost stabilite de S. Micu pentru a-și justifica sistemul ortografic etimologist, scrierea etimologică a latiniștilor nu a urmărit schimbarea pronunțării, ci demonstrarea, prin forma scrisă, a originii latine a cuvintelor și a structurii gramaticale a limbii noastre.

În ceea ce privește ortografia, cei doi s-au situat pe pozițiile unui etimologism excesiv (în ediția din 1805, Șincai va face, totuși, unele concesii și principiului fonetic), propunând să se scrie, printre altele: *antaniu*, *clave*, *glacie*, *hora*, *muliere*..., în loc de: *întâi*, *cheie*, *gheață*, *oră*, *muiere*..., din dorința de a evidenția și mai clar latinitatea cuvintelor românești.

Sistemul ortografic din această lucrare „meritează locul întâi și după întâietatea timpului și după renumele autorului”, avea să menționeze Timotei Cipariu.

În morfologie sunt identificate unele categorii pe care limba română, în realitate, nu le are, dar se fac și unele constatări juste, printre altele, sunt recunoscute zece clase morfologice, spre deosebire de gramaticile manuscrise anterioare ale lui Dimitrie Eustatievici Brașoveanul și Macarie, care admiteau numai opt, dar și de cele ulterioare, ale lui Ienăchiță Văcărescu și Radu Tempea, unde sunt admise nouă.

În ceea ce privește studiul sintaxei, acesta se face pe puține pagini, autorii străduindu-se să dovedească absența unor deosebiri importante între latină și română, în acest domeniu.

Elementa linguae... este una dintre cele mai importante lucrări ale mișcării istorico-filologice transilvănene, ea a deschis calea cercetărilor privind structura latină a limbii române, valoarea ei rezultând și din faptul că, dacă S. Micu și Gh. Șincai au fost nevoiți să apeleze la modele străine, pentru a o realiza, alți autori, care le-au urmat, au luat *Elementa linguae*... drept model (este vorba, printre alții, de Ienăchiță Văcărescu, *Observații sau băgări de seamă asupra regulilor și orânduielelor gramaticii românești*, Râmnic și Viena, 1787, Ioan Molnar-Piuariu, *Deutsch-Walachische Sprachlehre*, Viena, 1788, Radu Tempea, *Gramatica românească*, Sibiu, 1897).

Și totuși, cea mai mare parte a lucrărilor lui Micu, Maior și Șincai au fost tipărite cu litere chirilice, deoarece, după cum afirma S. Micu, în „Prefața” *Acatistului* (1801), „la cei mai mulți români de-ai noștri sunt cunoscute”.

Gheorghe Șincai (1754-1816)

Gheorghe Șincai este un alt reprezentant de seamă al Școlii Ardelene, meritele lui sunt incontestabile ca istoric, preocupările sale lingvistice fiind mai reduse decât cele ale lui S. Micu și P. Maior, ele fiind demne de amintit în colaborarea cu Micu, la *Elementa linguae*..., din 1780, și la manualul de gramatică latină, din 1783.

În *Gramatica limbii latine*, scrisă cu litere latinești și publicată în 1783, autorul oferea explicațiile și în limba română, iar exemplele erau traduse în română, germană și maghiară: „...însă prin regulile de-a scrie românește cu litere latine, reguli pe care le stabiliserăm în *Gramatică*, puțin a lipsit de n-am făcut limba daco-română asemănătoare limbii franceze, în ceea ce privește scrierea și citirea”¹. Este de remarcat, în această lucrare, și încercarea pe care o face Gheorghe Șincai de a pune bazele terminologiei noastre gramaticale.

În *Scrisoarea lui George Șincai din localitatea cu același nume, către distinsul și strălucitul bărbat Ioan de Lipszky...*, tipărită la Budapesta, în 1804, Șincai făcea o scurtă trecere în revistă a regulilor ortografiei chirilice, indicând și modul de transcriere a literelor chirilice în alfabetul latin (printre alte exemple, amintea: *c*, la începutul pronumelui relativ *care*, era notat *q - quare*), iar pentru scrierea lui *ce*, *ci*, *ge*, *gi*, *che*, *chi*, *ghe*, *ghi* recomanda modelul italian. La sfârșit, era publicată o planșă rezumativă a sistemului vocalic și consonantic românesc, redat atât în alfabet chirilic cât și în cel latin.

Vorbind despre prima ediție a lucrării *Elementa linguae...*, Gh. Șincai recunoștea pericolul pe care îl reprezentau normele ortografice propuse și vorbind despre abandonarea limbii slavone și adoptarea celei părintești, el își exprima dorința pentru introducerea alfabetului latin: „...barem de s-ar fi întors sau de s-ar întoarce și la literele cele părintești!”².

În 1805, la Tipografia Regală a Universității din Pesta, Gh. Șincai, retipărește singur lucrarea, fără să mai menționeze numele lui Micu, el dorea să apropie ortografia de limba vorbită, aducând unele modificări ortografiei, făcând concesii fonetismului, și anume: introducea semnul diacritic pentru *î*, pe care îl transcria: *â*, *î* și *ê*; diftongul – *oa* îl scria ca *atare*, și nu *o*, ca în ediția din 1780; scria *sînt*, *iești*, *este*, *sîntem*, *sînteți*..., și nu *sent*, *sentem*..., ca în 1780; această a doua ediție a lucrării, apărută în 1805, are aceleași capitole, ca în ediția din 1780, cuprinzând în plus capitolul *De formandis Daco-Romanis vocibus ex Latinis*; în capitolul al III-lea, Șincai vorbea despre accentul grafic, accentul acut care se punea pe *á*, *é*, *î* când trebuia lungită silaba penultimă a unor cuvinte și despre accentul grav care apărea deasupra vocalelor *à*, *è*, *î* aflate la sfârșitul unor verbe...

Prin strădania lui Gheorghe Șincai s-au înființat în Transilvania și 300 de școli primare românești, pentru care el a scris manuale școlare: o *Gramatică a limbii latine*, două abecedare românești intitulate *Normative*, un manual de *Aritmetică*, un *Catehism* (în această lucrare, Șincai a încercat să folosească o limbă cât mai simplă, pentru a putea fi înțeleasă cât mai ușor de către fiii țăranilor și ai teologilor, cărora le era adresată).

Petru Maior (1760-1821)

Este personalitatea cea mai reprezentativă a Școlii Ardelene, cu cea mai mare influență asupra contemporanilor dar și asupra posterității. După 1809, în cea de-a doua etapă cronologică a Școlii Ardelene, Maior este reprezentantul de renume, cu o activitate complexă. A reușit să publice opere importante istorice și lingvistice, ducând o permanentă luptă pentru impunerea ideilor sale, a fost un adevărat cenzor și corector al cărților românești, din tipografia de la Buda. A scris, de-a lungul vieții sale, 62 de cărți cu caracter istoric, lingvistic, filozofic, religios, didactic (13 s-au pierdut, între care un dicționar român-latin și o gramatică a limbii latine, iar din

¹ Gh. Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, p. 7.

² Gh. Șincai, *Hronica românilor și a mai multor neamuri*, p. 61.

cele 49 păstrate nu s-au tipărit decât 11, celelalte rămânând în manuscris), iar pasiunea l-a îndreptat spre studiul limbii, sub toate aspectele: fonetică, gramatică, ortografie, lexicografie, dialectologie, istoria limbii... Spre deosebire de Micu și Șincai, care, în fanatismul lor latinist, au susținut că limba română continuă limba latină clasică, ce s-a „corupt”, Maior stabilește că limba română, ca și celelalte limbi romanice, este continuatoarea limbii latine populare; el mai susținea că limbile romanice apusene sunt mai „împiestrițate” cu elemente străine, decât limba română și recunoștea faptul că româna este mai bogată în elemente latinești vechi și mai săracă în elemente latinești noi.

Ca lingvist, a urmărit, în permanență, ridicarea limbii române la nivelul celorlalte limbi de cultură, prin îmbogățirea vocabularului, prin impunerea alfabetului latin și stabilirea ortografiei etimologice, care să-i pună în lumină latinitatea, și prin aspectul grafic. Maior a rămas în lingvistica românească „părintele” italianismului, înaintea lui Heliade, fiindcă a inițiat și a realizat cele mai multe împrumuturi lexicale din italiană, pe care o socotea limba cea mai apropiată de română; în ceea ce privește ortografia limbii române, Petru Maior a avut puncte de vedere originale, a fost unul dintre cei mai convinși adepți ai scrierii limbii române cu litere latine, „...fără ca ortografia sa să fie perfectă, e, incontestabil, cea mai bună din epocă”³.

Principalele sale lucrări lingvistice sunt:

- *Disertație pentru începutul limbii române*, publicată împreună cu *Disertație pentru literatura cea veche a românilor*, ca anexă a *Istoriei pentru începutul românilor în Dacia (1812)*; *Dialog pentru începutul limbii române între nepot și unchi (1819)*; *Ortographia romana sive latino-valachica una cum clavi... (Ortografia română sau latino-valahă...)*, 1819, aceste ultime două lucrări au fost publicate în fruntea *Dicționarului de la Buda (1825)*, până la litera H.

Astfel, în prefața *Dicționarului de la Buda*, și-a expus normele ortografice, lui îi datorăm, în ortografia actuală: semnele diacritice pentru ș și ț și scrierea, după model italian, prin *che, chi, ghe, ghi* a oclusivelor palatale (*k' – g'*).

În centrul activității sale, Școala Ardeleană a situat două probleme importante, referitoare la limbă: ortografia limbii române și îmbogățirea lexicului românesc. Odată descoperită originea latină a limbii noastre, se impunea ca și scrierea ei să corespundă acestei origini, folosirea alfabetului latin fiind un argument în plus, pentru scopuri politice.

Aceste probleme au fost studiate de Petru Maior în lucrarea sa specială, intitulată *Ortografia română sau latino-valahă, prevăzută cu o cheie prin care să se pătrundă la originea cuvintelor*, Buda, 1819, scrisă în latinește; ideile susținute aici de Maior, care erau, de fapt, ale tuturor reprezentanților Școlii Ardelene, militau pentru demonstrarea latinității limbii române și cu ajutorul ortografiei, cât mai apropiată de forma latinească a cuvintelor. Autorul făcea o prezentare generală a literelor românești, în număr de 20, discutându-le pe fiecare, în parte. În privința sunetelor românești ce nu-și găseau corespondent grafic în alfabetul latin, propunea folosirea sedilelor, a accentelor și apostrofului. Ca și Gh. Șincai, pentru *ce, ci, ge, gi, che, chi, ghe, ghi*, prefera modelul italian; *d* urmat de *i*, era transcris *dz*, *t* era notat ca un *c* sau *t*.

Într-un „extract” final, erau cuprinse o serie de observații referitoare la pronunțarea literelor, analizând și transformările fonetice.

P. Maior a militat pentru introducerea alfabetului cu litere latine, a fost cel care a stabilit principiile ortografice, urmate mai târziu de etimologiști (sedilele, *e, o, a = ă* etc.). Deși bazat pe

³Maria Protase, *Petru Maior, un ctitor de conștiințe*, București, Editura Minerva, 1973, p. 297.

principiul etimologic, sistemul ortografic propus de Maior, în scrierea limbii române, și-a păstrat vreme îndelungată valabilitatea (vezi, de exemplu: *e* și *o* accentuați, pentru diftongii *-ea* și *-oa*).

De la Petru Maior au rămas și câteva fragmente de gramatică a limbii române, publicate postum de Timotei Cipariu, în *Arhivul pentru filologie și istorie* și în *Acte și fragmente*.

Ideile lui Petru Maior sunt dominante în cadrul Școlii Ardelene, care a fost supusă unei duble constrângeri, în materie lingvistică: pe de-o parte, scrierea etimologică pentru a releva și ortografic originea latină a limbii și, pe de altă parte, scrierea chirilică, înțeleasă mai bine atunci de popor, culturalizarea maselor fiind scopul cultural și politic esențial al Școlii. „Maior apare ca adevăratul fondator al crezului lingvistic al Școlii Ardelene, datorită lui aceasta cunoaște cele mai largi perspective”⁴.

Bibliografie

Mioara Avram, *200 de ani de la prima gramatică tipărită a limbii române* (Samuil Micu-Klein, George Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Viena, 1780,) în „Limba română”, XXIX, 1980, nr. 6, pp. 573-584.

I.Lungu, *Școala Ardeleană. Mișcare culturală națională iluministă*, București, Editura Viitorul românesc, 1995.

S. Micu, Gh. Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Studiu introductiv, traducerea textului și note de Mircea Zdrengea, ediția a III-a, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980.

Romul Munteanu, *Contribuția Școlii ardelene la culturalizarea maselor*, București, Editura Științifică, 1962.

A.Nicolescu, *Școala ardeleană și limba română*, București, Editura Științifică, 1971.

Maria Protase, *Petru Maior: un cititor de conștiințe*, București, Editura Minerva, 1973.

N. A. Ursu, *Modelul gramaticii lui S. Micu și Gh. Șincai*, în „Limba română”, XX, 1971, nr. 3, pp. 259-272.

⁴ *Ibidem*.